

©POLAND

Vydání této knihy finančně podpořil
© Polský literární fond ze zdrojů
Ministerstva kultury a národního
dědictví Polské republiky

Městská knihovna
knih. 58 odd. I

AA 48809

I AL ex. 7

© Andrzej Stasiuk, 1995

Translation © Jolanta Kamińska, 2001

© Periplum, družstvo nakladatelů, 2001

ISBN 80-902836-8-3

Juzek

Věk kolem čtyřiceti, výraz lstivého lisáka a tělo samá kost a kůže. Poslední traktorista v družstvu, traktor taky poslední a nové už nebudou. Někdy. Ale Juzek tohle slovo nezná — to slovo totiž patří do sféry představitosti — a stejně se, jako vždycky, v tom nehybném čase pokouší vdechnout do té železné mrtvolky trochu života. Traktor funguje jen díky tomu, že Juzek ví, co má komu odšroubovat.

„A k čemu mu bude dynamo, když stejně neumí jezdit,“ mumlá si v egyptských temnotách a jeho ruka operuje klíčem „devatenáctkou“ tak obrátně jako Číňan tyčinkami. Za chvíli svoje nářadí odloží, zpátky našroubované šrouby zatře blátem a nikdo nic nepozná.

V krajině zanikajícího světa, uprostřed zbytků strojů, jednotlivých bezvládných částí, mezi zrezavělým secím strojem a tichou a studenou kovadlinou si jeho tělo udrželo hbitost. Je mu sice něco přes čtyřicet, ale je už starý. Pamatuje dřívější ráj.

„To byly doby! Přivez cement, odvez vlnu, hned zas abych jel pro hnůj, pro naftu. Lidi se mohli přetřhnout, protože tenkrát mohl soukromník dostat tak akorát pěstí, a ne pytel cementu. A tady se nikdo v útech nevyznal. Starší si taky nemohl vyskakovat, když vás nechýlil při činu. Vyhodit? A kdo by mu sem na tu Ukrajinu přijel? A teď...“

Mávne rukou, vyskočí na odbranou sedačku a odjíždí. Nevinný jako anděl, jako dítě, jako byrost z doby, kdy Bůh teprve přemítal o ideji hříchu.

Vydědenci žijí v přítomnosti. Jestliže mají nějakou minulost, je pro ně jen vzpomínkou, něčím stejně neurčitým jako budoucnost.

Přijel sem od Limanové. Nebyl sám. Přivezli ho rodiče, když mu bylo pár let. V naprosté pustině mohl

být přítomen svoření světa. Realita družstva byla kosmem. Zde se člověk rodí, žije a umírá. Není tu továrna s osmihodinovou pracovní dobou, jízdy tramvají a potom intimní domova. Tady vidáš stejné tváře v práci, na blátivé cestě, která je promenádou, náměstím, místem setkání i potyček. Nikdo nepřichází, občas někdo odejde. Ani kasárna nejsou ničím stálým — v nich se jen přechkává doba míru.

Jakou paměť byli obdařeni první lidé? Bezpochyby nepřímo úměrnou svobodě. Tato závislost, více než jakákoli jiná, nás přibližuje zvířatům.

Když jsme šli do hospody, zeptal jsem se, na co má v rukávu schovány ten kus železa. „Já tam všechny neznám. Nikdy nevíš, kdo je s tebou a kdo proti tobě.“

Jednou jsem ho našel v příkopě. Prostě spal ve svém traktoru převráceném na bok. Obecně vzato, často spával tam, kde ho spánek zrovna sklátil.

Věřil svým smyslům a opatrnosti, rychlým úvahám odvislým od momentální potřeby. „Když jíš, tak jez. Když piješ, tak pij.“ To jsou pokyny, které udělují mistři adeprům zenu. V Juzkovi by pravděpodobně vyvolaly upřímný smích. Mistři ztrácejí spousta času odhalováním základních pravd. Ale i on se věnoval úvahám, pokud přinašely útěchu.

Jednoho dne jsem ho potkal v lese. Seděl ve svém traktoru, sešlapával plyn nadoraz a pomalu zapadal do bláta. S pijáckým optimismem věřil, že se z té bahnitě tůně vyhrabe, přestože mu už bláto vrékalo do gumáků. „Klídek. To je život,“ opakoval si dola. „Někdy se zadaří, někdy ne.“

Prosté povahy si umí lépe poradit s interpretací skutečnosti. Civitas družstva byla založena na bázi společného vlastnictví. S pomocí Occamovy břitvy Juzek formuli „každému podle jeho potřeb, každý podle svých možností“ dovedl do extrému. Ten postu-

lát vsukku schvaloval prakticky cokoli. Vždyt lidské možnosti lze těžko popsat, jejich prezentace závisí na okolnostech a bývá kontrolována rozumem. A co teprve potřeby, jejichž kořeny vyrůstají z temné a nerozvážné vůle?

Tak tedy dával, kolik chtěl, a bral, kolik mohl. Přizpůsoboval prostě racionální filozofii prudké povaze člověka.

Mám nejasné tušení, že systém, jehož vzdálenou filiálkou bylo Juzkovo družstvo, se rozpadl ne vlivem protestu několika málo jedinců — obránců ctnosti, pravdy a poctivosti. Tyto hodnoty jsou, pravda, vznesené, ale příliš abstraktní a pro potřeby opravdové existence nedostatečné. Logická, mechanická, ale i abstraktní struktura systému se rozpadla a rozbíhala na střept, protože v ní žil Juzek, jeho bratři a sestry, legie vydědenců nepodléhajících zotročujícím morálním kódům, náboženství a vzpomínkám. Poslušní svých instinktů, zaposlouchání do vyzývavého mručení přírody, vytvořili masu, kterou nemohla zlikvidovat ani nejdůmyslnější struktura.

Jednou, bylo to v zimě, jsem zapadl tak hluboko, že ani s pohonem na všechna čtyři kola jsem se nemohl hnout dopředu, ani dozadu. Zrovna jel kolem. Vzal mě na lano a převezl přes kilometrový pás závějí. „Platiš flašku,“ řekl z legrace a v úsměvu zkrivil svou liščí tlamu. A já mu vážně odpověděl: „Platím.“ A šli jsme pít.

Hospoda byla studená a prázdná, jen barmanka stála za pyramidou pultů, jež vypadala jako z ledu. Po třetí rundě do Juzkova těla sestoupil duch Raymondona Rousseaua a začal jeho ústy diktovat nějaký flikovaný, slátaný Locus Solus. Jako kdyby si spisovatel chtěl vynahrudit přezíravost, která ho v minulém životě provázela. Problém byl ale v tom, že rafinované zvukové a významové asociace onen duch

nahradil jakýmsi logopedickým klíčem, díky němuž se snadno spojuje několik set slov, které víceméně tvoří Juzkovu slovní zásobu, do celků, jež na sebe plynule navazují a s jejichž pomocí lze vyjádřit celou existenci. Jde o to, aby byl jazyk v pohodě, přesněji řečeno, aby se ten kousek masa lehce a snadno pohyboval v ústech. Juzek se nezakoktavá, nikdy se nezamýšlí, a přece se vždy trefí do černého, protože nic nekoriguje ani neupřesňuje. Juzek si sedne a po jednom panáku se zcela promění v řeč, která působí na svět, na celou realitu, a co víc — působila by i na vesmír jako lučavka královská na kovy. Posloupnost událostí mizí, mizí příčiny a důsledky a spolu s historii mizí i hřích. Všechno probíhá paralelně, začíná před časem a končí dříve, než začne. Dalšími panáky Juzek usmrcuje čas, provádí nějakou šílenou pitvu, jež obnažuje tu chatrnou kostričku, na níž rozpínáme snahy, výsledky naší práce, plány a naděje. V tom proudu mizí i samotný Juzek jako hranice mezi tím, co bylo, a tím, co teprve bude. Samozřejmě, stále sedí se vzrůstající nonšalancí za stolem, sesouvá se na opěradlo a stále lačněji potahuje z cigarety, až to vypadá, jako by se vnitřní strany jeho tváří vzájemně dorykaly. Ale jeho existence začíná být problematická. Z časové osy se vytrácí nula. Za hodinu, po dopití flašky, během dalších misericordiálních piv mění mé jméno na nějaké jiné, z dřívější, které kdysi hrálo v jeho životě nějakou roli. Za chvíli je opět nachází a zve mě do budoucnosti, na jarní lov pstruhů, kteří se v jeho myslí objevili jako vzdálená reminiscence z dětství, jež na návnadu chytila pár dalších vzpomínek. Je to houština rozbíhajících se cest. Juzek si cestu nevybírá. Jde tam, kam ho nesou pohodlné slabiky, podobnost jména nebo náhoda pijáckého pohledu.

Juzek v minulosti, přítomnosti i budoucnosti plave jako ryba v oceánu. Jeho stopa má vždy tvar

dvojitě smyčky nekonečna. Zvedá lahev a hlasitě polyká pivo a spolu s pivem vlastní ocas, neboť Juzek je pradávny had, možná leviatan čili varianta chaosu, s ním si Bůh, přestože uplynulo tolik času, nedokázal poradit; anebo jen nechtěl, aby nám příliš neusnadnil náš úkol.

Nakonec, jako by si uvědomil, že pouze gesto ho může vysvobodit z logorey, vstává, chytá rovnováhu, hledá šálu, ale nenachází ji, protože mu visí na zádech jako nějaká velká zelená ješterka, ještě něco mumlá a odchází.

Sedá do traktoru, který ho — jako zkušený kůň dřímajícího vozku — poveze k dalším malým zpronevěrám, podvodům a únikům, k těm tajným úskokům nezávislé existence. Protože Juzek je nezávislý, a i když je jeho svoboda obsažena v jakési nutnosti, on o tom nemá ani ponětí.

Se stejnou nenuceností, s jakou se oddává několika oblíbeným hlavním hříchům, se v neděli ráno objevuje v kostele. Stojí před oltářem v tmavomodrých kalhotách, bílé košili a zeleném saku — všechno sváteční a syntetické. Ve chvíli, kdy si kleká, když se křížuje, tiše praskají jiskry elektrických výbojů. Děti jsou umyté, žena učešaná, žadné špitání ani pošuchování. Stůl je prostý, příkrý krajkovým ubrusem, a Juzek ví, třebaže si to neuvědomuje, že i on se účastní odpouštění, že v aritmetice světa je každému hříchu přisouzen kousek bílého oplatku. Proto je jeho liščí tvář klidná. On je doma. Podrobuje se toku událostí. Juzek — bytost chaotická a zároveň kosmická. Žádný extrém k němu nepronikne. Až skončí mše, až boží bude dáno Bohu, vrátí se ke svému světu. Kouř z popelárek¹ se smísí s vlní zhašených svící a kadidla, protože muži pustí nejprve ženy a sami se sejdou k poradě u kostelních vrat. K poradě ve věci zbytku volného dne.

Z místa, kde stojí kostel, je vidět družstvo jako na dlani: bílý hladký pahorek, který se pomalu táhne k horizontu zakončenému hřebenem lesa. Pár baráků — lišejnatých a ubohých, uvězněných na cestě níkam, těžkých bábek znehynbých na obrovské bílé vlně. Přístřešky na dřevo, stodoly na seno. Jednotlivé kousky prádla rozvěšené na šnůrách o sebe pleskají jako kusy zmražených kotlet. Z průsmyku sem vítr žene oblaka sněhu. Tak vypadá Juzkův svět. Neforemná, apatická realita, v níž zemská přitažlivost působí stejnou měrou na předměty i na těla. Čas má tvar koule — nejlépe to vědí ženy. Pro ně je rozdělen do devítiměsíčních cyklů. Mezi jedním a druhým porodem pomáhají rodit ovčím a některé z nich se — zvláště počtem porodů — podobají zvířatům. Pět, sedm, devět dětí; každopádně dost na to, aby člověk poznal, že život je jen nekonečným řetězcem narození a smrti. Aby bylo možno se z toho kruhu vymanit, je zapotřebí ctnosti nebo neřešiti. To první Juzek kultivuje jen potud, pokud je to nezbytné pro komunikaci s jinými lidmi. Dělá to s mírou a mimovolně. Ale když říká to svoje: „Človče, to jsme se ale ožrali!“, nebo když popisuje dobu „za Gomólky“³ a „za Gierka“³ s ohledem na množství krádeží, na stupeň obtížnosti, který byl tehdy minimální, v jeho hlasu zní neskryvaná pýcha a spokojenost. Působí to, jako by ty činy byly mírou suverenity, jako by si s jejich pomocí zachoval svou individuální existenci a dal jí smysl.

Naposled jsem ho viděl v létě. Měl na sobě montérky, nátělník a vyrudlý černý baret. Kůže spálená dohněda, v ústech neustále doutnající zbytek cigarety. „Človče, pepíci“⁴ mi poflusalí traktor. Chtěl jsem jim dát do držky, ale žádněj z nich se nechťel prát.“ Kosil tehdy louky přímo u slovenských hranic. Na jedné straně polské, na druhé zahraniční družstvo.

Tamti kosili červenými zetory — odhlučněná kabina, uvnitř rádio, XXI. století. Když uviděli Juzkův vrak, váleli se smíchy.

Týden nato už nebyl mezi živými. Tenkrát bylo takové léto, že slunce spalovalo modř na běl. Dvanáct hodin na přímém slunci a stroj byl rozžhavený jako pec. Kamarádi říkali, že toho dne nebylo nic k pití. Ani kapka domácího vína nebo piva. Přímo v poledne Juzek vyplásl žáby z bahnitého jezírka a napil se vody. Údajně ho zabíla ta záradná tekutina.

Když v nemocnici lékaři otevřeli jeho tělo, prohlásili, že vypadá přinejmenším na sto let.

Vždycky když na něho myslím, prám se, jestli byl spasen. On a celá řada jemu podobných. Vždyť svým způsobem byli novým plemenem, lidem, k němuž nedorazila žádná dobrá zvěst ani nový apoštol Pavel. Ten kostel na kopci, kam chodil v neděli, byl svědecktím dualismu světa. Bylo možno do něj vstoupit, očistit se z hříchů a opět se ponořit do reality, v níž byly kategorie ctnosti a hříchu nepřehledné, vzájemně se proplétaly, přesně jako temnota a světlo před prvním dnem stvoření. Nemohla se v Juzkově mysli zrodit intuitivní víra v to, že chrám dostal od obklopujícího jej chaosu jakousi licenci? Že vznikl proto, aby se on, Juzek, mohl jednou týdně oddávat svérázné psychoterapii, která jeho duši přináší klid?

Vladek

Vesnice jako vesnice. Tříkilometrový pás budov se drobí, puká a potom opět sceluje v souvislou zástavbu. Beton, dřevo, chátřící střechy, zbytky plotů a železná zábradlí balkonů jsou ukázkou bída a výrazem stesku po světě televizních obrazovek. Asfaltka středem vsi neprochází — sotva se dotýká jejích krajních stavení. Je to tak lepší, protože rozbitou šterkovou cestu, hlavní dopravní tah, zabraly děti a psi. Věnují se společným hrám a žádné rychlé vozidlo tu symbiózu nenarušuje. Snad jen traktor, ale traktor je stroj pomalý a ochotný.

Někde ve středu toho řetězce domů stojí Vladkův barák, pomalu trouchnivějící stavení — ani lepší, ani horší než ostatní. To spíš ty nové domy, bílé, občas dvoupatrové, vypadají poněkud honosně a neadekvátně ve vodorovné krajině, která celkem přirozeně, podle zákona eroze, směřuje k úpadku — hory, stromy, chalupy.

Tak tedy Vladek, přeražený hřbet střechy, žena a dvanáct dětí. Vladkovi je čtyřicet, čili plodnost téměř biblická, ačkoli tady to není nic výjimečného. Vždycky tomu tak bylo — nízké náklady a hmatatelný zisk. Země nejčastěji rodila kameny, jejich pravidelné haldy leží na mezích, krom toho pár ovcí, dvě krávy, ale obilí, to už je spíš umění pro umění, vždyť něco se přece mezi senosečí a sklizní brambor dělat musí. A tady bude hojnost stejně vždycky mít jen formu menší nebo větší bída.

Při rozdělování duší muselo dojít k nějakému omylu, protože Vladkovo tělo, zrozené a zasazené do tohoto kraje, obdrželo nějaký lehký, až příliš duchovní orgán, který si neuměl poradit s tíhou hmoty. S vlastními údý, se spánkem, s plynutím času, s břemenem kamenité půdy. Pradávný rytmus, jenž soustředil na jaře žene na pole, v létě na louky a na podzim

[12]

do bramboriště, se ho nedotýká. A proto Vladek, ačkoli nikdy nijak moc nepil a byl vlastně slušný člověk, zaujímal ve vsi jedno z posledních míst, a pokud jde o příjem na hlavu, tak asi i úplně poslední. Nedostatek vnitřní síly se ale snažil zmírnit nápaditostí a posílal do sousedních hospodářství své děti s kartičkami s nápisem: „Paní Gieňo, nemáme na chleba, půjčte nám prosím padesát tisíc.“ Lidé občas půjčovali, občas odháněli od dveří, zvláště když se kartička pro paní Gieňu dostala do rukou paní Vieši — nejzarytějšího nepřitele té první. Někdy se tím zabývala sociálka, jindy kněz, ale nemohli udělat víc, než jim opakovaně poskytovat jednorázovou pomoc, protože Vladek byl koneckonců dobrým otcem a největší radost měl z toho, když byl dětmi ověšený od hlavy až k patě. Sedával pak šťastný jako mormon a jeho žena odcházela pracovat do lesa.

Ve vsi stál stánek. V době vlády komunismu, toho nejmocnějšího správce průměrnosti, vypadala tato bouda jako špinavé akvárium, v němž plavalo několik kartáčků na zuby, tři značky cigaret a bílá znuděná tvář prodavačky. Noviny *Gromada* a *Rolnik Polski* přinašely sliby a optimistické fráze.

„Dva lístky na autobus a populárky.“

„Dvakrát populárky a jeden lístek na autobus.“
A sirky. To bylo kombinací.

A teď to vypadá, jako by se další stvoření světa odehrávalo v čase a v prostoru, ale v rovině barev. Vyloha je nejpestřejším místem v okruhu patnácti kilometrů. Staré ženy se zastavují, aby si ji prohlédly, a v jejich temných zapadlých očích jiskří žlutí, azur, sedm odstínů červené, zlato, stříbro, blankyt, zelen, jaké — ačkoli tu bydlí déle než sedmdesát let — nikdy neviděly. Potopa ustupuje, poslední tajemníci se utopili anebo zmizeli, zlo bylo vymýceno a na nebi se objevuje nová duha, symbol smíření. Staré ženy stojí jako zvířata vypuštěná

[13]

z archy a pozorují znamení nejnovější úmluvy. Krajina nikdy nevzbudila tolik zájmu. Jako by to staré Boží dlo vybledlo, jako by z něho deště, sněhy a utrpení setřely všechnu barvu a učinily je průsvitným.

Duha z vitríny vydává tvrdé, jasné světlo, v němž se vznáší zaklínadla v nesrozumitelném jazyku.

Bílá barva — Similac Isomil — symbolizuje čistotu, radost, nevinnost a věčnou slávu, je to barva Kristova roucha na hoře Tábor, byssového hedvábí z Šalamounova chrámu. Modrá — Blue Ocean Deodorant — je barvou Panny Marie, nebes, a stejně jako barva bílá vyjadřuje neposkvrněnost. Červená — Fort Moka Desert — je barvou Ducha svatého, který rozněcuje žár lásky a zjevuje se v podobě ohnivých jazyků, je to také barva Kristova utrpení, kříže a všech těch, kteří byli ochotni pro svou víru prolít vlastní krev. Černá — John Player Special — je smrt a smutek, žal a usmíření, ale také pohrdání světa, zavržení, temnota, kterou může rozptýlit pouze nadpřirozené světlo. Zelená — Fa Fresh Cream and Soap — je barva naděje, protože smaragdová duha se v Apokalypse objevuje na znamení milosrdenství Soudu. A ještě spousta dalších, vždyť tu není uvedena žádná tmnost, žádný odstín. Pravoúhlá mandala stojí v šedivém prostoru mezi ponurou hospodou a návší, a jako okno na druhou stranu bytí umožňuje nahlédnout do tajemné budoucnosti, nazřít svou situaci a vybrat si cestu ke svobodě.

A tak ty staré ženy a děti stojí před mapou nového světa, jehož kontinenty byly uspořádány podle přání jednotlivých částí těla, choutek a chutí. Prim hrají jednoznačné barvy. Není tu prostor pro fantazii. Ani čas, ani proměnlivé světlo, ani rozmarny přírody je neporuší. Není vyloučeno, že Nový Jeruzalém už přichází.

Je to Vladkova zásluha. Když farář v kostele říkal, že časy jsou zlé, ale že se to musí překonat, protože to

je cena za svobodu a za Polsko, a že zemědělci vzdycí atd., Vladek chytíl nějaký boční vítr, který přes tato údolí dosud nikdy nevál. Prodal všechno, co měl, koupil sirénku,⁵ pronajal si stánek a všechny zářivé cetky a zázraky začal svážet odněkud z Rymanova. Žena ještě půl dne trávila v lese, jako by věřila ve smysl monotónních pohybů a ztvrdlých dlaní, a děti chodily do školy, aby mohly tím ustáleným způsobem dobýt svět. Jiní lidé se po večerech u stolů věnovali složitým přepočtům ceny mléka na cenu nafty do traktoru, převáděli cenu nafty na cenu dobytka, dobytek na krmivo, krmivo na elektrinu, elektrinu na vlnu, vlnu zpátky na mléko — a tak donekonečna. Pokaždé jim vyšla existenciální absurdita, protože tady šlo o bytí, ale Vladek prostě počítal zisky anebo nakládal zboží na druhý den. Protože už nejen tato vesnice, ale celé široké okolí mělo poznat chuť tyčinek Mars. A pak dřevěná bouda a tabule: Second hand — zahraniční oděvy, a potom pěkný stánek — ovoce a zelenina, pár stolků pod širým nebem a pět značek piva. A polička v rohu domu — půjčovna videokazet.

Ráno Vladek v kožené bundě nasedá do červeného fiata combi. Jeho žena v džínovém kostýmku do šestiletého malucha. Jedou ke svým zlatým žílám, za bohatsvím, na tržiště plná ruských prodejců, a vracejí se až k večeru, se zbožím nebo s nadějnými vyhlídkami. O obchody na místě se starají děti, škola se pro ně stala anachronismem: polský jazyk je vcelku zbytečný a teoretické počty nudné.

Tak tedy Vladek, majitel tohoto oltáře, vedle kterého působí ten kostelní, májový, jako vzdálený obraz — jeho pastelové, jemné a nestálé barvy zvadnou jako květiny a vyrudnou jako stulhy. Vladek, jako Ariel mezi Kalibány, chytí ten náhlý nový vítr a jeho duše se vznáší nad vesnicí, zatímco zbytek jejích obyvatel se věnuje starým, lopotným a beznadějným činnostem.

tem. Čtyřicet let čekání, hibernace ve stavu bídy, aby se v průběhu dvou let proměnil ve vyslanec a zvěstovatele celosvětového nového náboženství, které překoná protiventství, zruší spory a zkonkretizuje touhy. Vždyť co jiného dělá Solovjovův mág Apollon, než že s pomocí kouzel vyvolává ze vzduchu nejčistší a nejjasnější barvy? Barvy, jaké svět neviděl?

Staré i mladé ženy i děti odcházejí od výlohy. Je těžké hádat, co se odehrává v jejich myslích, ale k proměně přece nedochází v myslích. Ty se spíše dotýkají citů, míst, kde se rodí obdiv nebo úžas.

V nových bílých domech se objevují miniatury Vladkovy vitríny. Na kredencích, televizích, na nalesštěných obývacích stěnách stojí řady prázdných plechovek od piva Dab, kartony od Maxim Brandy, spousty krabic od Gold Wiener, Orange Juice, prázdné krychle, jejichž obsah nemusel být majitelům ani znám. Stojí trochu níž než staré zaprášené olejotisky: svatý Josef v barvě sépie, Panna Marie ve vybledlé bleděmodré, černobílý Svatý otec.

Jedna Marie, jeden Josef, jeden papež, a proti tomu takové množství, taková rozmanitost...

Nedávno si Vladek koupil dodávku, protože na ty poklady mu už fiat nestačil.

Kovář Kruk

Snadno na něho narazíte, a i když je už v důchodu, je stále ještě čiperný. Hbitě pobíhá hned tam, hned zase zpátky, za skutečnými nebo smyšlenými záležitostmi; jeho krok je už trochu pomalejší, ale chodidla klade tak, jako vždycky: řap, řap, řap — jako by se přisával, přizpůsoboval šedé rozježděné cestě. Drobné kroky, lehce pokrčená kolena — když celý život stojíte u kovadliny, tak vám to přejde do krve.

„Dáte si pivo, pane Češku?“

„Velice děkuji, ale to další platím já.“

Lavička stojí na slunci, stíny se posouvají a všechno to připomíná pomalou jízdu. Mezi černými vousy kováře Kruka je stejně tolik šedin jako cukru na koblihách. Na bachratých polích taje sníh, ale úplně toztát se mu zatím nepodařilo.

„Bez urážky, ale ty všelijaké nové, ty já nemůžu,“ a vytahuje svoji krabičku populárek, která je jen o pár tónů tmavší než blankyť jeho očí. Družstevnické děti okupují houpačku. Všechno kolem upadá a jenom houpačka se vznášá výš a výš. Kovář Kruk se dívá pod slunce na poletující děti a jeho tvář se mění v zrcadlo dětského smíchu. Ve vrásčité, neoholené, ale věrné zrcadlo.

„Víte, minulý týden jsem byl ve Slezsku, u syna...“

To je ta poslední chvíle pro někoho, kdo má něco zařídít, kdo někam spěchá nebo se bojí temnoty.

„Jel jsem v 6.40. Nasednu, dám deset tisíc, a řidič se na mě dívá, jako by ještě něco chtěl, tak se ho nakonec zeptám. A vidíte, podražily. Ale když to musí být, tak to musí být, vyndal jsem dva tisíce, sedl si dozadu a vyjeli jsme. Na kopečku, hned za kapličkou, stál Maňkovski s traktorem a hrabal se v něm; nový traktor, koupil ho před měsícem a už s tím něco má, teď se vyráběj takové šmejdy, nemají žádnou cenu, a to jsem mu říkal, aby si nekupoval ruský...“

Místo

Hrozně rychle zmizeli. Za dva měsíce. Zbýl jen obdélník šedé hlinité země. V lesnaté a neobydlené krajině ta nahota vypadala jako plátek stržené kůže. Půl roku, poprvé po dvou stech letech, tu vyrostla tráva. Anebo spíš koprivy – ty se jako první objevují na místech, která opustí lidé.

„Co tady bylo?“ zeptal se mě muž. Měl batoh, v ruce mapu a na krku fotoaparát.

„Čerkev,“ odpověděl jsem.

„A co se tu stalo?“

„Nic. Odvezli ji do muzea.“

„Celou?“

„Celou, ale po kouskách.“

Vstoupil na vyšlapaný plácek a rozhlédl se kolem, jako by hledal stěny a klenbu. Potom zpozoroval slušneční skvrnu, vyplňovala presbytář, a cvakl praktikou.

„Škoda,“ řekl.

„Jo,“ zabručel jsem.

Mnohokrát jsem se pokoušel představit si počátek. Giacomo Casanova dožíval na zámku v Duchcově. Třicet tisíc donsých kozáků maštrovalo na Indii. Ludvík XVI., tehdy ještě bez nejmenšího stíchu podezření, konstruoval své poslední visací i jiné zámky. Všechna ta data jsou přesně určena, prostor mezi nimi vyplňují popisy; pokud zůstaly nějaké mezery, byly utěsněny uvážlivými hypotézami nebo poezií.

Ale v tomto případě je datum nejisté. Nikam nebylo zapsáno, jako kdyby se dva v této oblasti platící kalendáře – gregoriánský a juliánský – navzájem neutralizovaly a situovaly události do bezpříslušného Času.

Zbytky rozdrčených šindelů se povalují v trávě. Hřebíky, jimiž byly přibity, mají dnes nevidaný

[30]

hranatý tvar. Není vyloučeno, že byly – každý zvlášť – vykovány v nějaké cíkánské kovárně nebo přímo na místě, když se pokrývala střecha.

Ne, a právě ten ten bezpříslušný Čas je lákavý. Potřeba souslednosti, názvu, důsledku a příčiny se také vztahuje k představivosti. Z ní vycházejí všechny smyšlené historky, v něž – postupem času – začneme věřit. Možná, že fantazie a víra bez sebe nemohou existovat, protože mají shodnou podstatu: nevyžadují důkaz.

Vše začalo nepravděpodobněji v zimě. V tu dobu je nejvíce času a transport je poměrně snadný. Jestliže tehdejší hranice lesů probíhala přibližně tam, co dnes, tak nejbližší jedle rostly po svahu o kilometr výše. Bylo třeba najít ty nejlepší, silné, rovné, rostoucí na slunečných místech. A potom je pokácet.

Když jsem si prohlížel nachýlené sloupy, které tvořily nosnou kostru chrámu, jejich objem skýtal představu o mohutnosti někdejšího lesa. Některé stromy, jejichž bylo pro stavbu použito, musely mít u paty kmeny téměř metr v průměru. Pily byly ruční. Dva muži řezali jeden strom celý den. Řezali, vbíjeli dřevěné klíny, svlékali se až do košil, ze kterých v mrazu stoupala pára. Poslední chvíle byly plné neklidu. Maslouchali třeskotu, s jakým praskají vlákna, když strom začíná zvolna padat. Potom osekali silnější větve a odnože a pak už mohli k šedostříbřitému kmeni zapráhnout koně. Popruhy určité praskaly a řetězy se trhaly. Než se přes závěje, trouchnivější hlády a polomy dostali na kraj lesa, stoupala z koňských hřbetů – stejně jako před hodinou z lidských tel – pára. Po svahu to už šlo lépe. Pokud tamtudy už předtím prošli zapřažení koně, byla ve sněhu vyhloubena stopa. Padesát, sto, a možná i více stromů? Každopádně, s přihlédnutím k možnostem vesnice,

[31]

kteřá čítala asi dvacet domů, jich byla spousta. Místy se koně bořili do sněhu až po břicha.

Když se bavím se starými lidmi, vzpomínají na to, jak za dob jejich mládí zimy vypadaly více jako zimy a léta byla žhavější. Čím dále se obraz obrací k minulosti, tím více jeho barvy, tvary a události připomínají alegorie a symboly. Dva tmavé obrysy koní vystupují po strání nahoru, za nimi malá lidská postava. Všichni jdou unaveným krokem. Člověk má dozajista nějaké jméno: Vasil, Ivan, možná Semen. Jejich pochod vypadá, jako kdyby v tom bílém nekonečnu orali. To úsilí je absurdní, protože větrem poháněný sních jejich hlubokou brázdou velmi rychle zahradí. Zpáteční cesta v sobě bude mít něco z útěku nebo honby, rozhodně však něco z boje. Když se koně obrací, přenesou váhu na zadní nohy — krocení otřesem, pohánění svažujícím se terénem, uskakují před masou dřeva, jež chvílemi nabývá rysů živé bytosti a stává se hbitou, mrštnou a nebezpečnou. Fontány prашného sněhu, pěna, tlumené zvuky, pokřiky unášené větrem: jako by se to vše neodehrávalo na zemi, ale na moři, uprostřed rozbouřeného, zrádného živlu, z něhož je třeba se nějak vymanit, dorazit ke dnu údolí, mezi pár starých dubů. Posvážené, vedle sebe ležící kmeny připomínají vor.

Napadlo mě, že ten muž, zcela jistě náhodou, vyfotil místo, kde tehdy stál ikonostas. To místo bylo teď zbavené tvarů, zato plné světla. Jako vždy před západem slunce. Za pěkných podzimních odpolední slunce stálo přímo naproti vchodu do chrámu. Stačilo, aby se člověk opřel do vrat, a jeho jas se vlnil dovnitř. Vlna světla se linula lodí, mísila se s pachem tlejícího dřeva, narychlo ometala oprýskané polychromované stěny a tříštila se právě o ikonostas.

[32]

V průběhu těch několika málo minut získalo matné zlato soch i vyrudlé barvy ikon svůj původní nadpřirozený lesk, který se zrodil z představivosti a touhy vesnických umělců. Ta chvíle netrvala dlouho. Slunce zacházelo za travnatý pahorek a do chrámu se vracelo šero. Tvář svatého Dimitrije temněla, opět se stávala lidskou, nahé tělo Adama dostávalo šedavý odstín hlíny.

Bylo to jako pohled na druhou stranu. Realita se rozvětrala a po chvíli znovu scelila, po průrvě nebylo ani stopy, do práce se opět pustili lýkožrouti, myši a pláň. Muž si hledáčkem fotoaparátu prohlížel hromadu shnilých prken.

„Zase ji složí dohromady?“

„Nevím. Ale mají to v plánu,“ odpověděl jsem.

Zima tu končí dost pozdě. I v dubnu tu občas bývají vánice a mrazivé noci. Příchodu jara předchází letní období, v němž se barvy spolu neustále mísí. Už se přetlačuje s černí, se šedí, s první zelení. Stráň už a údolí se neustále mění. Co slunce roztopí, to si močál chumelenice vybojuje zpátky.

Tak tedy pravděpodobně začínali v blátě, ve čtvrtém nejistém skupenství stavěli základy vymezující kroužku, loď a presbytář. Používali k tomu modřínů. Jejich těžké, lepkavé, pryskyřičí nasáklé dřevostavky let odolává nepřízni počasí. Kmeny byly otesávány sekýrami, aby měly čtvercový nebo obdélníkový průřez. Byla to obtížná, úmorná práce — všechny posvážené kmeny do sebe nakonec navzájem přetně zapadaly. Dřevo mělo na pozadí špinavě krajinu předjaří světlou, téměř bílou barvu. Za teplých bezvětřných dnů byl vzduch ztěžklý balzámovou vůní, jako kdyby se zhmotnění chrámu odehrávalo v oblasti všech smyslů. Rytmus úderů, zmnožených ozvěnou, se objel o stěny údolí, dokud nenašel místo, kudy uniknout, anebo dokud nezanikl v nebes-

[33]

kých dálavách. Vysoký zvuk pil, údery sekýr, které do-
tvářely rohové vazby, rozkazy a nadávky mistrů, bez
nichž se neobešlo žádné nadzdvíhnutí opracované-
ho kmene.

Na podzim už bylo zřejmé po všem. Přibýjely se po-
slední šindele. Forma se uzavřela. Uvnitř se pokláda-
la podlaha. Fragment světa byl ze světa vyňat, pře-
nesen do jiné oblasti. Jako prorok Eliáš na levé straně
ikonostasu.

Nejméně fascinujícími věcmi v chrámech jsou ob-
razy a předměty. Příliš připomínají realitu. Pokouše-
jí se z ní uniknout a opět do ní upadají a dokazují
tak marnost svého počínání. Zato vzduch, uzavřený
v hmotě, prostor ohraničený klenbou, zdmi a archi-
tektionickým detailem, jsou dokonalým výrazem tou-
hy. Lze vstoupit dovnitř, pocítit dotek, ale to vše
uniká mezi prsty; dá se to zadržet v plicích, ale jen
na malý okamžik.

Když byly před nedávnem otevřeny východní hra-
nice, začali sem přijíždět potomci stavitelů chrámu,
kteří odsud byli — násilím nebo lstí — před padesáti
lety vysídleni. Staré ženy překračovaly práh cerkve,
vstupovaly dovnitř, klekaly na hlinitou udusanou
zem, protože podlaha tam už dávno nebyla, křížova-
ly se a klaněly až k zemi. Komu? Oltář stál nakřivo,
opřený o stěnu, po dřívější nádeře nebylo ani pa-
mátky. Tabernákl s vyraženými dvířky vypadal jako
odlučená skříňka. Některé ikony, ty nejdůležitější —
Kristus, Panna Marie, svatý Mikuláš — chyběly. Jiné,
ty z vyšších pater ikonostasu, pohlcovala tma. Vlh-
kost je pokroutila a způsobila, že se obrazy nedaly
rozeznat. Uvnitř se usídlil pach, který byl téměř to-
tožný s pachem sklepů. Ale přesto ženy padaly
v chrámu na kolena.

Nebo ten stařec, co ho přivezla rodina žijící o pár
kilometrů dál. Seděl vzpřímeně na židli upevněné

uprostřed obyčejného žebříčku. Domníval jsem se,
že to z úcty k němu ho převáží tak slavnostně. Ale
dva muži ho museli snést dolů a i se židli přenést
do cerkve. Byl chromý. Jeho devadesátiletá mysl však
byla jasná.

„Pane, byl jsem na Sibiři, byl jsem v Kazachstánu
a viděl jsem mohamedány, byl jsem v Mongolsku, vi-
děl jsem buddhisty. Viděl jsem i Rusy, kteří od naro-
zení nevěřili v nic. Můj otec tady v devadesátém pá-
tém pomáhal opravovat střechu. Přes šindele přibýjeli
plachy. A pak mě tady křtili.“

Kráčel jsem potom vedle vozu a stařec mi ukazo-
val místa, kde stály domy; lovil z paměti jména, vy-
právěl útržky dávných událostí. Projížděl vesnicí,
která existovala v jeho vzpomínkách. Ani čas, ani
oběh, ani hníloba ji nestrávily. Nakonec, na rozlou-
čenou, se ironicky usmál. Jeho tvář vypadala jako
jablko scvrklé první námrazou. A s téměř veselým
zábleskem v očích řekl: „No, teď už bych vlastně
mohl umřít.“

Občas jsem po úzkých schodech vcházel na půdu.
Bylo nutné se pohybovat opatrně, stoupat jen na trá-
ny, protože prkna stropu nebyla ničím připevněna.
Hrubší vazba, vysoké trámové zvonice — to vše do-
sahu bylo zasazeno bez jediného hřebíku, drželo po-
hromadě pomocí zámků, kolíků a čepů a připomí-
nalo vnitřek staré plachetnice. Když vál jižní vítr, byl
slyšet monotónní praskot. Kostra pracovala. Přijímala
poruchy větru, nepostřehnutelně se zachvívala, a stále
ještě tvrdá a pružná, chránila nehybnost prostoru,
který v sobě uzavírala.

V místě, kde kdysi visely zvony, hnízdl puščík. Jeho
noční houkání poněkud zpochybňovalo reálnou exis-
tenci chrámu. Za pěkných měsíčních nocí se malé ko-
pule cerkve jasně rýsovaly na pozadí nebe. Nad ko-
runami dubů a jasanů strměly kované litinové kříže,

ale ticho pustého údolí, nehybnost a tma vytvářely dojem, že kříže i stromy jsou z téže látky. Zdálo se, že cerkev byla zpátky pohlcena přírodou, z níž byla před dvěma sty lety vytržena.

„To by bylo dobré,“ řekl muž s fotoaparátem. Chtl ještě něco vyfotit, ale slunce zrovna zapadalo.

A já jsem si stále nebyl jistý. Stále jsem se vracel na začátek a sledoval, jak stavitelé pomalu postupují vzhůru. Od posvěcení kousku půdy až po riskantní operaci upevnění baňatých kopulí na strmé a na sebe nakupené stříšky. A potom musela určitě uplynout celá desetiletí, než vnitřek chrámu získal důstojný a slavnostní ráz. V neumělých polychromiích bylo něco dojemného. Kopirovaly kamenné římsy, sloupy a pilastry – snad vzdálené vzpomínky na jeruzalémské a cařihradské chrámy, možná také vize Nového Jeruzaléma.

Opuštěná cerkev se pod tíhou času začala naklánět na stranu. Vlhko nahlovalo severní základy. Mezi nosnými trámy se objevily škvrny. Tenkou vrstvou vápenné omítky prosvitelo ztrouchnivělé dřevo, jemný zlatavý prach. Myslел jsem si, že je to znamení vítězství pomíjivosti. Ale to jen živé bakterie, roztoči a hmyz zápasili s iluzorním mramorem.

Konzervátoři sem vnesli pach smrti. Pomocí chemikálií s nepříjemným ostrým zápachem zabraňovali rozpadu. V srpnovém parnu to vše smrdělo nemocnicí. Potom trámy zavinuli do nějakých speciálních materiálů a jako mumie je naskládali na auta.

Nejsem obdivovatelem trosek. Ale zrekonstruovaný chrám, stojící mezi jinými domy a věcmi, stejně tak vynatými z jejich času a místa, je odsouzen k jednorozměrnosti. Badatelé hmyzích nožiček se budou dohadovat o rutenizaci nebo latinizaci vlysů a vyobrazení. Baroko bude soutěžit s byzantskými prvky, proporce budou srovnávány a nakonec někdo určí

typ a čistotu stavby. Ale místo přemístit nelze. Místu nemá rozměry. Je bodem, neuchopitelným prostorem. Proto si stále nejsem jistý, zda ho skutečně někdy přenesli.

Muž zavřel obal fotoaparátu.

„A kde byl vchod?“ zeptal se.

„Tady. Stojíte na prahu.“